

Произход и значение на името Самуил

Иво Братанов

Origin and Meaning of Name Samuel: The origin of the name Samuel is cleared up and its meaning in Jewish is shown. The way in which the word has passed into Bulgarian language is studied.

Key words: Samuel, Jewish, Origin, Meaning, Bulgarian language.

ВЪВЕДЕНИЕ

В Библията¹ има трима персонажи, които са назовани със собственото име Самуил: 1. първенец от Симеоновото коляно (Ч 34: 20); 2. внук на Исахар (1 Плп 7: 2); 3. пророкът, който е съвременник на първите двама еврейски царе – Саул и Давид. Именно пророк Самуил е една от най-важните личности в еврейската история, тъй като е свързан с установяването на монархията в древното еврейско общество. Това обуславя интереса към него – към живота му; към неговата религиозна и политическа дейност; към изявите му като бележит религиозен и политически водач на древното еврейско общество. Разбира се, определен интерес представляват също така произходът и значението на името Самуил.

Понеже съществителното собствено име Самуил се употребява и в нашия език, неговото възприемане дава възможност за наблюдения върху звуковите промени в това име, настъпили в процеса на реципирането му.

В предложения доклад ще бъдат разгледани произходът и значението на името Самуил, а също така ще бъде изяснени и фонетичните промени на този антропоним, настъпили при възприемането му в българския език.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Разглежданият антропоним е засвидетелстван за пръв път в Ч 34: 20 като [Шему`ель] שְׁמוּאֵל. Той е теофорно име², което по произход е еврейско, „ако не и предизраилско“ [Пиперов 1961: 3]³.

Относно произхода и значението на антропонима שְׁמוּאֵל съществуват различни възгледи. Някои предполагат, че името שְׁמוּאֵל води началото си от глагола [ша`аль] שָׁאַל „моля, измолвам“ и Божието име [Ель] אֵל. Като основание за това привеждат сведението за именуването на пророк Самуил в 1 Ц. Както е известно, Библията посочва, че Анна, майката на пророк Самуил, е нарекла сина си с това име, „понеже (казваше тя) от Господа (Бога Саваота) го измолих“ (1 Ц 1: 20). В такъв случай името שְׁמוּאֵל означава *измолен от Бога* (вж. например [Св. пророк Самуил] и тълкуванието към 1 Ц 1: 20 в [Лопухин]; срв. “asked of God” в [Samuel 1953: 192]; същият възглед се приема и от Йосиф Флавий, вж. Antiquit. lud., V, X, 3).

Посоченото обяснение почива върху народна етимология [Samuel 1903: 4270]) и не е приемливо. Както вече беше казано по-горе, в Библията са споменати и други персонажи с името Самуил, но за тях няма сведения да са измолени от Бога.

Друго становище, също така свързано с библейския разказ в 1 Ц 1: 20, извежда името שְׁמוּאֵל от глагола [шам`а] אָמַן „чувам“ и Божието име אֵל. Следователно антропонимът שְׁמוּאֵל буквално означава *Богочут* (т.е. подарен, след като Бог е чул, вж. [Пиперов 1961: 3]).

Като най-вероятен можем да приемем възгледа, според който שְׁמוּאֵל означава *име на Бога* (вж. [Пиперов 1961: 4]; срв. и “his name is El” [Samuel 1953: 192]). Няма никакви фонетични или граматични пречки това име да бъде изведено от еврейските думи [шем] שֵׁם „име“ и אֵל – едно от Божиите имена в Стария Завет (вж. например [Пиперов 1961: 4], [САМУЙЛ 2007: 1213] и [САМУЙЛ]).

Съществителното име שָׁמַיִל в библейския еврейски език е многозначно. То означава знамение (Бт 11: 4); паметник (2 Ц 8: 13; Ис 55: 13); име, название (Бт 2: 19-

20), често със значение *известно име, известност, слава* (Бт 12: 2; 4 Ц 5: 11). Същата дума, употребена по отношение на Бога, служи за *название на Неговата слава* (Вз 16: 2; Ис 30: 27), вж. и $\text{שְׁמִי וְשֵׁם יְהוָה}$ (Пс 78: 9; значенията на думата שֵׁם вж. в [Штейнбергъ 1878: 494]). Съществителното име שֵׁם и неговата членувана форма [(x)а-шем] שֵׁם־ה не рядко означават и *името Господне* (примери за такава употреба има в Лв 24: 16 и Вз 28: 58). Тази употреба е запазена и в съвременния иврит, вж. например възклицанието [бар'ух (x)а-ш'ем] $\text{הַשֵּׁם בָּרוּךְ הוּא}$ „Слава Богу!“, което буквално означава „Благословено Името!“, т.е. *благословено е Божието име*.

Съществителното име לַח също така е многозначно в Свещ. Писание – то означава герой; сила, власт, умение, възможност и др. под. Затова то най-често се отнася към Бога и посочва Неговото всемогъщество. В такъв случай думата се употребява членувана, вж. [(x)а-ель] לַח־ה (Бт 31: 13; значенията на думата לַח и други примери за нейната употреба вж. в [Штейнбергъ 1878: 25])⁴.

„Името Божие лежи като печат върху някого, за да го отличи от околните като избран от Бога и обдарен с благодатта Му. Такова едно обяснение и потвърждение намира своята опора и в други библейски места. Бог казва на еврейския народ: „името на Господа е дадено на (евр. поставено върху) тебе“ (Втзк. 28 : 10); прор. Исаия изплаква пред Бога изоставеността на народа си с думите: „Ние станяхме такива... над които името Ти не се е именувало“ (Ис. 63: 19); прор. Иеремия величае Бога с думите: „Защото Твоето име е призовано върху мене“ (Иер. 15: 16) и др. По същия начин са образувани, и така се обясняват, и собствени имена като Пенуел, Реуел и др.“ [Пиперов 1961: 4]⁵

Собственото име לַח־יְהוָה в Превода на 70-те е транскрибирано като ⲗⲏⲗⲏⲟⲩⲓⲛⲏⲩⲓⲛⲏⲩ . При това съгласният звук [ш], който е специфичен за еврейския език, но не присъства в гръцкия, е предаден в Септуагинтата чрез съгласната [с]⁶. Гласната [ē] в съставката לַח е означена със знака ⲗⲏⲗⲏⲟⲩ , а в Септуагинтата – с буквата η. В класическия старогръцки език тази буква има звукова стойност [ē] (вж. [Милев – Михайлов 1979: 7]). В елинистичната епоха изговорът ъ постепенно се доближава до [i], а в императорската епоха изговорът на η като [i] добива надмощие [Бешевлиевъ 1939: 122]⁸. Затова във византийския гръцки език името ⲗⲏⲗⲏⲟⲩⲓⲛⲏⲩⲓⲛⲏⲩ се изговаря *Самуил*.

Разглежданият антропоним е възприет в старобългарския език чрез преводите на богослужебните книги⁹. В старобългарските текстове са документирани колебания при изписването на името, вж. сѧмвѧлѧ и сѧмонѧлѧ [Slovník jazyka staroslověnského 1983: 14; Фр. Миклошич посочва сѧмонѧлѧ и сѧмонѧлѧ като разночетения на сѧмвѧлѧ , вж. Miklosich 1977: 820]. Освен това, както и други думи, завършващи в гръцкия език на -л и възприети в старобългарския език, така и проучваното име може да се скланя по о- или по *jo*- основа¹⁰, вж. сѧмвѧлѧ и сѧмонѧлѧ [Slovník jazyka staroslověnského 1983: 14].

В черковнославянския език също така е налице колебание при изписването на името *Самуил*. В Острожката Библия се срещат вариантите Сѧмвѧ'ѧлѧ и Сѧмо'ѧлѧ . Ето примери за неговата употреба в различни библейски книги според Острожката Библия: 1. *и́ндрече ѿмѧ ѿмѧ'ѧлѧ* (1 Ц 1: 20); 2. *И сѧмо'ѧлѧже вѣ сѧжѧ прѣгнѧѧ* (така! 1 Ц 2: 18); 3. *И вѣзвѧлѧчѧ отрѡкѧ сѧмо'ѧлѧ прѣ гнѧѧ* (така!) *вѣднѧ ѿны* (1 Ц 2: 21); 4. *Отрѡчнѧжеже сѧмоѧлѧ вѣ сѧжѧ гѧѧ* (1 Ц 3: 1); 5. *Снѡвеже ѿ'ѧлы ѿзѧ [...] и́сѧмвѧ'ѧлѧ* (1 Плп 7: 2); 6. *и́ен'хѧ постѧ'ви дѧдѧ и́сѧмо'ѧлѧ ви'дѧѧѧѧ вѧ вѣрѧѧ своен* (1 Плп 9: 22); 7. *и́вѧѧ же прѣ'ѡ'цы ѿ сѧмѧлѧ* (Д 3: 24); 8. *ѡ дѧдѧвѧже , и́сѧмвѧ'ѧлѧ* (Евр 11: 32).

В окончателния черковнославянски превод на Библията обаче, посочените

колебания са отстранени – проучваното име се пише *Самви'лъ* и се скланя по I твърдо склонение, вж. например: 1. њ наречѣ ѡма емѣ самви'лъ (1 Ц 1: 20); 2. И самви'лъ бѣ сазжа пред' гдѣмъ (1 Ц 2: 18); 3. И возвеличиса ѡтрокъ самви'лъ пред' гдѣмъ (1 Ц 2: 21); 4. И ѡтроцишъ самви'лъ бѣ сазжа гдѣви (1 Ц 3: 1); 5. Сы'нове же ѿцы: ѡд'и [...] ѡ самви'лъ (1 Плп 7: 2); 6. си'хъ поста'ви дави'дъ ѡ самви'лъ прови'децъ (1 Плп 9: 22); 7. И вси' же прѣо'цы ѡ самви'ла (Д 3: 24); 8. ѡ да'дъ'ъ же ѡ самви'лъ (Евр 11: 32).

В новобългарския език също така са регистрирани колебания при изписването на името *Самуил*. Например Паисий Хилендарски възприема варианта *Самоилъ*, вж. По Давида. насталь. **Самои'лъ**. на црѣтво [Исторія славѣноболгарская 1914: 31], на Самоила црѣ с воинство [Исторія славѣноболгарская 1914: 32], црѣ Самоилъ по Давида [Исторія славѣноболгарская 1914: 59]. В езика на по-късните възрожденски книжовници обаче, вероятно под влияние на Елисаветинската Библия, е възприето изписването *Самуил*, вж. например ако да станѣтъ Мойсей ѡ Самвилъ предъ мене [...] Сирѣчь: ако, Мойсей ѡ Самвилъ да предстанѣтъ отъ предѣ [Защита на Православіе то 1870: 127]. По същия начин антропонимът *Самуил* се пише и в съвременния български книжовен език [конкретни факти вж. напр. в 1 Ц 1: 20; 2: 18, 21, 26; 3: 1; 7: 3; 1 Плп 9: 22; Д 3: 24; 13: 20 според изданието Библия 1998].

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Направеният преглед на произхода, значението и възприемането на антропонима Самуил позволява да достигнем до следните обосновани изводи:

1. Антропонимът *Самуил* по произход е предизраилско или еврейско теофорно име, което означава *име на Бога*.
2. Този антропоним е възприет в гръцкия език посредством Превода на 70-те, като при това претърпява определени фонетични промени.
3. Поради причини, обусловени от развоя на вокализма на гръцкия език, изговорът на проучваното име се променя във византийската епоха.
4. Собственото име *Самуил* е преминало в старобългарския език чрез гръцкото езиково посредничество. В старобългарския език обаче са налице колебания при изписването на името. Те продължават и в по-късната славянска църковна традиция, свидетелство за което е например Острожката Библия. В Елисаветинската Библия обаче е възприето само изписването *Самви'лъ*, което е установено и в езика на по-късните български възрожденски книжовници.

БЕЛЕЖКИ

1. Цитатите и посочките от оригинала на Стария Завет привеждам по [שְׁמִי'לָא יְהוָה אֱלֹהֵינוּ], от Превода на 70-те – по [Септуагинта], от Острожката Библия – по [Библия 1988], от черковнославянския превод на Библията – по [Библия 1997], от Синодалната Библия – по [Библия 1998].
2. Теофорни се наричат имената, които съдържат пълното, съкратеното или видоизмененото Божие име. Такива са например някои от най-ранните еврейски имена, които съдържат теофорния елемент *לְה*, вж. напр. [Мехиаи'ель] *לְהִיָּהוּ* и [Метуше'ель] *לְהִיָּהוּ* в Бт 4: 18. Те са често срещани в разказите за патриарсите. Съществуват теофорни имена и с други съставки, напр. *לוֹהֵי*, *לוֹב*, *לוֹב* (за видовете лични собствени имена при евреите вж. напр. [Троицкій 1908: 54] и [ИМЕНА]).
3. Възгледът за пред-еврейския произход на името се поддържа и от други

